

National Library
And Archives Of
The I. R. Of Iran

journal of Iranian- Islamic Studies

Print ISSN 2322-2891

Online ISSN 2717-2961.

Vol12.No2. Summer 2022. PP.30-52.

Explanation of the political personality of Shah Abbas I in the travelogue of Spanish Ambassador Figueroa

Yaqub Tabesh¹

1. Assistant Professor, Department of History, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. Email: y.tabesh@hsu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 2 May 2022

Received in revised form:

3 Jul 2022

Accepted: 10 Aug 2022

Published online:

23 Aug 2022

Keywords:

Shah Abbas I Safavid,
Don García de Silva Figueroa,
Iran,
Spain,
Ambassador of Spain.

ABSTRACT

To get familiar with the way of governance in pre-modern Iran, it is necessary to know the successful and unsuccessful models of governance. Among the Iranian governments, the Safavid government has the merit of examining the successful and unsuccessful models of governance for many reasons. And among the Safavid rulers, Shah Abbas I is the most influential king in the history of Iran, since the court chroniclers have gone to extremes with the king of the time and what they say is what the ruler likes, the presence of non-court sources such as travelogues is useful for understanding the ruler's policies. Don García de Silva Figueroa, the Spanish ambassador to the court of Shah Abbas I, is a sharp and experienced person who held military and administrative positions in the Spanish government until the age of 60. This research aims to analyze Figueroa's data in his travelogue to answer the question, what was the political personality of Shah Abbas I from Figueroa's point of view?

Regardless of the shortcomings of Figueroa's travelogue, the abundance of data in this work about the political personality of Shah Abbas confirms that Figueroa's descriptions are relatively accurate and in line with reality and can correctly explain Shah Abbas' political

achievements. In other words, it can be assumed that Figueroa's description of the political personality of Shah Abbas corresponds to the political achievements of Shah Abbas I.

Introduction:

In the Safavid era, travelogues have a special place among written sources, both in terms of number and volume of content. One of these travelogues is written by Don García de Figueroa, the Spanish ambassador. Figueroa's knowledge about the recent and distant history of Iran and his maturity in political and military fields has increased his ability to describe and analyze his observations. He has provided useful and important information about Shah Abbas I. Figueroa, while describing Shah's appearance in detail, also gives good information about Shah's clothes and lifestyle. In his entire travelogue, he mentions the political personality of Shah Abbas in more detail, so that through these data, one can understand the different dimensions of the Shah's behavior, speech, and thought. Figueroa's information as the Spanish ambassador is very important about the special diplomatic etiquette of the court of the Shah of Iran. In his meeting with Shah Abbas, he mentions the friendly atmosphere of the Iranian court and writes that the Shah of Iran called the King of Spain a brother. In addition, Figueroa praises the skill of the Shah of Iran in conducting negotiations, as well as the Shah of Iran's defense of the interests of Iranians and the Shah's frankness in pointing out the shortcomings of Spain in the continuation of relations between the two countries.

Material & Methods:

Don García de Silva Figueroa (December 29, 1550 – July 22, 1624) was a Spanish diplomat and the first Western traveler who purposefully studied the history of Iran in the new era, the Safavid era.

He is a sharp and experienced personality who had military and administrative jobs in the Spanish government until the age of 60. This research is designed to analyze Figueroa's data in his travelogue to answer the question: What was the political personality of Shah Abbas I from Figueroa's point of view? What picture of the situation of Iran and Shah Abbas I have been presented by Figuera in his travel book? The method of this study is descriptive, analytical, and inferential based on Figuera's historical writings.

Discussion of Results & Conclusions:

Investigations showed that Figueroa's reports about the characteristics of Shah Abbas I's political personality indicate that the achievements of Shah Abbas' period were largely derived from these characteristics. Figueroa, along with the detailed description of the physical features of the Shah, has mentioned the political personality of Shah Abbas in various places in his travelogue, so that through these data, one can understand various aspects of the behavior, speech and political thought of Shah Abbas I. Figueroa has provided useful information about the etiquette of diplomacy in the Safavid court. While expressing the skills of Shah Abbas in carrying out negotiations, he mentioned the friendly atmosphere of meeting with the Shah of Iran and addressing the King of Spain as a brother, and at the same time, the Shah of Iran's frankness in defending the interests of Iran and pointing out the shortcomings of Spain.

Figueroa provides good information about internal politics and Shah Abbas's efforts to subjugate local rulers who did not have much credit for the central government. His reports about the religious policy and

religious tolerance of the king, which led to commercial prosperity and economic prosperity in the country, are very important. Even though the Shah himself was a Shiite and a disciple of Hazrat Ali (AS), he had a peaceful attitude towards other religions and provided the necessary conditions and facilities for their movement and residence in Iran, therefore there were many merchants and clerics from different nations in the capital.

Another thing that was not unrelated to Shah Abbas's political positions and was considered a tool for his policies was Shah's war strategy and tactics. According to Figueroa's report, although Shah Abbas had equipped the Iranian army with new weapons, he made good use of the methods of his predecessors, such as the scorched earth method, the tactics of war and flight, and lightning attacks and retreats. In his opinion, the result was important. He used every method to gain points from an opponent like Osmani who had more military forces.

References

1. Bellan, Lucien Louis (1996), *Chah 'Abbas I : Sa vie, son histoire*:(The Life of Shah Abbas), translated by Valiullah Shadan, Tehran: Asatir Publications . [In Persian]
 2. Javadi, Hassan (1977), "*Portuguese and Spanish travelogue about Iran during the Safavid period*", Kitab Alefba, Tehran: Amir Kabir Publications. [In Persian]
 3. Der jabel, George Tectander von (1978), *Iter Persicum (Embassy Report to the Court of Shah Abbas I)*, translated by Mahmoud Tafzali, Tehran: Farhang Iran Foundation. [In Persian]
 4. Delawale, Pietro (1969), *Pietro Delawale's travelogue*. Translated by Shuaaaddin Shafa, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
 5. Zahabi, Mojtabi; Elhiari, Fereydoun; Kajbaf, Aliakbar(2018), "*Historical Explanation and Criticism of the Way of Representing the Political Power of the Safavid Rule in the Travelogues of Europeans*", Historical Researches of Iran and Islam, No. 25: 69-87. [In Persian]
 6. Zahabi, Mojtabi; Elhiari, Fereydoun; Kajbaf, Ali Akbar (2021), "*The search for honor for ambassadors and its connection to the issue of*
-

National Library
And Archives Of
The I. R. Of Iran

Journal of Iranian- Islamic Studies

Print ISSN 2322-2891

Online ISSN 2717-2961.

Vol 12. No2. Summer 2021- PP.30-52

34

- authoritarianism and the exercise of the king's power based on the narrative of the travel writers of the period of Shah Abbas (I)*", Scientific Quarterly of the History of Iran and Islam, No. 52: 57-80. [In Persian]
7. Siori, Rojarez (1995), *Safavid Iran*, translated by Cambyz Azizi, Tehran: Nahr-e-Karzan Publications. [In Persian]
 8. Falsafi, Nasrallah (1990), *Life of Shah Abbas I*, Tehran: Elmi Publications. [In Persian]
 9. Figueroa, García de Silva (1984), *The travelogue of Don García de Silva Figueroa*. Translated by Gholamreza Samii. Tehran: New Publishing. [In Persian]
 10. Qaim Maqami, Jahangir (1975), Hormuz issue in Iran-Portugal relations (Persian, Arabic and Turkish documents in the National Archives of Portugal about Hormuz and the Persian Gulf), Tehran: (n.p.) [In Persian]
 11. Kaempfer, Engelbert (1984), Kaempfer's travelogue to Iran, translated by Kikavos Jahandari, Tehran: Khwarazmi Publications. [In Persian]
 12. Quinn, Sholah (2022), *Shah Abbas (the king who rebuilt Iran)*, translated by Mani Salehi Allameh, Tehran: Namek Publications. [In Persian]
 13. Menshi, Iskander Bey (1998), *History of Abbasid Scholars*, vol. 2, corrected by Mohammad Ismail Rizvani, Tehran: Duniya Kitab Publications. [In Persian]
 14. Lekhart, Lawrence (1985), "Iran in the eyes of the people of the West", translated by Issa Sediq, in the book: *The Heritage of Iran (a collection of articles written by thirteen orientalists)*, under the supervision of A. J. Arbari, translated by Ahmad Birshak... [and others], Tehran: Book Translation and Publishing Company Publications. [In Persian]

Cite this article: Tabesh, Yaqub. *Explanation of the political personality of Shah Abbas I in the travelogue of Spanish ambassador Figueroa.* Journal of Iranian and Islamic studies. Vol 12. No2, Pages-30-52.

DOI: [10.30484/JII.2022.3243.1089](https://doi.org/10.30484/JII.2022.3243.1089)

© The Authors; Yaqub Tabesh

Publisher: National Library and Archives of the I. R. of Iran

DOI: [10.30484/JII.2022.3243.1089](https://doi.org/10.30484/JII.2022.3243.1089)

تبیین شخصیت سیاسی شاه‌عباس اول در سفرنامه فیگوئروا سفیر اسپانیا

یعقوب تابش^۱

۱. استادیار گروه تاریخ دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران؛ رایانامه: y.tabesh@hsu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

برای آشنایی با شیوه حکومت‌داری در ایران پیشامدرن، شناخت الگوهای موفق و ناموفق حکمرانی ضروری است. در میان حکومت‌های ایرانی دولت صفویه به دلایل متعدد شایستگی بررسی الگوهای موفق و ناموفق حکمرانی را دارد. و از میان فرمانروایان صفوی، شاه‌عباس اول پادشاهی تأثیرگذار در تاریخ ایران بوده است. از آنجاکه وقایع‌نگاران درباری نسبت به پادشاه وقت دچار افراط شده‌اند و آنچه بیان می‌کنند برای خوش‌آمد فرمانروا بوده است وجود منابعی غیر درباری هم‌چون سفرنامه‌ها برای شناخت سیاست‌های فرمانروا سودمند است. دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا سفیر اسپانیا در دربار شاه‌عباس، دارای شخصیتی ریزبین و کاردیده است که تا آستانه ۶۰ سالگی مناصب نظامی و اداری را در نظام حکومتی اسپانیا تجربه کرده بود. این پژوهش بر آن است تا با به‌کارگیری روش اسنادی و محور قرار دادن سفرنامه فیگوئروا، داده‌های موردنیاز را درباره شاه‌عباس اول گردآوری نماید و در مرحله پردازش با تحلیل داده‌های فیگوئروا در سفرنامه‌اش به این سؤال پاسخ گوید که شخصیت سیاسی شاه‌عباس اول از نگاه فیگوئروا چگونه بوده است؟ صرف‌نظر از کاستی‌های سفرنامه فیگوئروا بسامد داده‌های این اثر راجع به شخصیت سیاسی شاه‌عباس مؤید این است که توصیفات فیگوئروا نسبتاً دقیق و منطبق با واقعیت است و به‌درستی توانایی تشریح دستاوردهای سیاسی شاه‌عباس را به‌عنوان شاه مقتدر ایرانی دارد. به‌عبارت‌دیگر می‌توان تصور کرد، توصیفی که فیگوئروا درباره شخصیت سیاسی شاه‌عباس ارائه می‌دهد با دستاوردهای سیاسی او در زمینه‌های سیاست داخلی و خارجی و کامیابی‌های نظامی و اقتصادی مطابقت دارد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۹

تاریخ نشر آنلاین: ۱۴۰۱/۰۶/۰۱

واژه‌های کلیدی:

شاه‌عباس اول صفوی،

دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا،

ایران،

اسپانیا،

سفیر اسپانیا،

مقدمه:

در عصر صفوی سفرنامه‌ها چه از نظر تعداد و چه از نظر حجم مطالب جایگاه ویژه‌ای در میان منابع مکتوب دارند. صرف‌نظر از اشکالاتی که این سفرنامه‌ها به‌خاطر عدم شناخت دقیق نویسندگانشان از جامعه ایرانی دارند، مقایسه آن‌ها با منابع دیگر می‌تواند در توضیح و تبیین رویدادهای عصر صفوی نقشی قابل‌توجه داشته‌باشند. برخی از این سفرنامه‌ها توسط فرستادگان سیاسی دولت‌های اروپایی به ایران به نگارش درآمده‌اند. سفرنامه فیگوئروا از جمله متونی است که در جریان روابط بین ایران و اسپانیا در دوره شاه‌عباس اول نوشته شد. این روابط که پیرامون مسئله دشمنی مشترک ایران و کشورهای اروپایی با عثمانی و مسئله خلیج فارس شکل گرفته بود با رفت‌وآمد مزمین فرستادگان سیاسی متعدد دو طرف به نتیجه مهمی منجر نشده بود، از این‌رو شاه‌عباس از پادشاه اسپانیا خواسته‌بود نجیب زاده‌ای محترم را به سفارت بفرستد. او معتقد بود چنین نجیب زاده‌ای منافع پادشاه اسپانیا را بهتر حفظ می‌کند (سیوری، ۱۳۷۴: ۱۱۲). بنابراین از سوی دولت اسپانیا دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا^۱ از خاندان سرشناس فریا^۲ به ایران رهسپار شد.

فیگوئروا یکی از نخستین غیر ایرانیانی است که در دوره جدید به‌طور هدفمند به مطالعه تاریخ ایران پرداخته و درصدد بوده از دانش خود در این‌باره برای کامیابی در مأموریت سیاسی‌اش به ایران بهره برد. در مسیر رسیدن به پایتخت آگاهی‌های فیگوئروا از ایران، ایرانیانی که با او هم‌کلام می‌شدند را شگفت‌زده می‌کرد به‌طوری‌که تصور می‌کردند او چند دهه قبل یک‌بار دیگر به ایران سفر کرده است؛ و این اطلاعات حاصل مأموریت پیشین او به ایران بوده که دست‌کم در زمان شاه‌تهماسب اول روی داده است از این‌رو سن او را ۱۲۰ سال حدس می‌زدند و حتی بین ایرانیان کسانی بودند که او را سالخورده‌تر می‌دانستند و معتقد بودند که به‌دست آوردن آن‌همه اطلاعات و وقوف بر آن‌همه معلومات در سنین کمتر از آن امکان‌پذیر نیست (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۲۹).

مطالعات فیگوئروا راجع به تاریخ دور و نزدیک ایران و پختگی او در زمینه‌های سیاسی و نظامی، توانایی او را در توصیف و تحلیل مشاهداتش افزایش داده و ارزش مطالب کتاب او را دوچندان کرده است. بسیاری از مباحث این کتاب پیرامون شاه‌عباس اول است. از این رو نگارنده این پژوهش بر آن است که با بهره‌گیری از سفرنامه فیگوئروا و منابع و پژوهش‌های مرتبط که توانایی تأیید گزارش او را دارند و رویکرد توصیفی-تحلیلی به این پرسش پاسخ دهد که شخصیت و عملکرد سیاسی شاه‌عباس بر اساس سفرنامه فیگوئروا چگونه است؟ برای دستیابی به پاسخ این پرسش داده‌هایی که بیانگر سیاست‌های شاه‌عباس بود گردآوری و پس‌از آن با دسته‌بندی این داده‌ها محورهای مشخصی برای منس و عملکرد سیاسی شاه‌عباس بر اساس سفرنامه مورد نظر تعیین شد.

پیشینه پژوهش:

براساس مطالعات مقدماتی و وبگردی‌های متعدد، می‌توان فهرستی از مطالعات گوناگون درباره سفرنامه‌های دوره صفویه ارائه داد بویژه در شمار این مطالعات آثار متنوعی هم درباره شاه‌عباس اول وجود دارد که معرفی آنها از ظرفیت این مقاله و موضع آن خارج است؛ لیکن دانسته است که برخی از آنها متکی بر گزارش‌های سیاحان اروپایی است که تصویری گاه جامع از عصر شاه‌عباس ارائه داده اند دز زمره آنها؛ *زندگانی شاه‌عباس اول* اثر نصرالله فلسفی، *زندگی شاه‌عباس* اثر لوسین لویی بلان است که زندگانی شاه‌عباس اول را از جنبه‌های گوناگون مورد پژوهش قرار داده‌اند (فلسفی، ۱۳۶۹؛ بلان، ۱۳۷۵). یکی از آخرین کتاب‌هایی که به زبان فارسی در بازار نشر ایران راجع به شاه‌عباس منتشر شده است؛ ترجمه کتاب *شعله کوئین* است که در واقع گزیده‌ای از جنبه‌های مهم زندگی اوست و بیشتر متکی بر مقالاتی است که در *دایرةالمعارف ایرانیکا* درباره شاه‌عباس به نگارش درآمده‌است (کوئین، ۱۴۰۱: ۱۳). نزدیک‌ترین پژوهش به موضوع جستار حاضر، دو مقاله «تحلیلی بر بازتاب چرایی و چگونگی ابعاد و وجوه اعمال قدرت سیاسی در روایت‌های سفرنامه نویسان عصر صفوی» و «شرفیابی سفیران و پیوند آن بر مسئله اقتدارگرایی و اعمال قدرت شاه بر اساس روایت

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

سفرنامه‌نویسان دوره شاه‌عباس (اول)» است که هر دو برگرفته از پایان نامه دکتری با عنوان «تبیین تاریخی و نقد نحوه بازنمایی چگونگی اعمال قدرت سیاسی حاکمیت صفوی در سفرنامه‌های اروپاییان» در دانشگاه اصفهان است. در هر دو مقاله در حد چند ارجاع مختصر از گزارش‌های فیگوتروا استفاده شده است (ذهابی، الهیاری، کجباف، ۱۳۹۸: ۶۹-۸۷؛ ذهابی، الهیاری، کجباف، ۱۴۰۰: ۵۷-۸۰). در حالی که مقاله حاضر توجه ویژه‌ای به گزارش فیگوتروا درباره شاه‌عباس دارد و در گردآوری داده‌ها از سفرنامه او بهره برده است و نوع نگاه ویژه‌ای که فیگوتروا به فرمانروای وقت ایران داشته را باز نمایانده است.

بازنمایی تصویری شاه ایران در سفرنامه دیپلمات اسپانیایی

توصیفات فیگوتروا از شاه‌عباس تنها به تشریح سیاست‌های او در قبال کشورهای اروپایی محدود نمی‌شد بلکه در سفرنامه او وصف دقیقی از ظاهر شاه بیان شده که می‌توان از روی آن، نقاشی شاه را ترسیم کرد. قبل از پرداختن به ویژگی‌های شخصیت سیاسی شاه‌عباس توصیف بخشی از ویژگی‌های ظاهری شاه بر اساس سفرنامه فیگوتروا خالی از لطف نیست.

در توصیف فیگوتروا شاه با قبائی سبز رنگ شبیه پارچه‌هایی که کشاورزان فقیر ایرانی می‌پوشند تصویر شده است. کلاه او هم خیلی معمولی با حاشیه‌ای از ابریشم سبز و صورتی است که بر روی کلاه دوازده ترک فزلباش قرار گرفته است. جنس این کلاه‌ها از نوعی ماهوت کلفت قرمز رنگ با آستر پنبه‌ای ساخته شده‌اند به طوری که می‌توانند در برابر ضربه شمشیرهای دودم قدیمی- هر چه هم قوی باشند- تاب آورند. در ادامه فیگوتروا با توصیف سایر اجزای کلاه نظیر شکل ظاهری کلاه، چین‌خوردگی‌ها و میله چوبی روی آن شرح دقیق و مفصلی ارائه می‌دهد (بنگرید به: فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۲۶۷-۲۶۸).

توصیف فیگوتروا از لباس و پوشش شاه مؤید آن است که شاه‌عباس برخلاف شاهان تجمل‌گرای ایرانی، چندان به ظاهر خود اهمیت نمی‌داده است و از نظر او مقام فرمانروایی بیشتر از آنکه در ظاهر و پوشش شاه نمایانگر باشد، باید در سیاست‌های او جلوه‌گر شود. پس از وصف جامه و کلاه شاه، در ادامه فیگوتروا ضمن توضیح مختصری راجع به شمشیر شاه به وصف اندام او با جزئیات می‌پردازد:

"شمشیری که شاه بر کمر داشت کاملاً با لباس ساده‌اش متناسب بود. قبضه‌اش قهوه‌ای رنگ و غلافش از چرم سیاه بود. با اینکه همه چیز شاه زمخت و معمولی بود، حرکاتش توأم با وقار می‌نمود و شخص او عاری از شکوه و هیبتی نبود. قامتی کوتاه‌تر از متوسط داشت. باریک اندام اما عصبی و نیرومند بود. بینی‌اش عقابی، چهره‌اش لاغر، رنگ پوستش تا حدی سفید و چشم‌هایش زنده و براق و اندکی سبزرنگ بود. ورزش دائم موجب شده‌است که از نور آفتاب و آسیب هوا برکنار نماند و به همین سبب، رنگ چهره‌اش که می‌باید سفید باشد کمی به سبزه می‌زند؛ اما آنچه به هیچ‌وجه درخور وی نیست زشتی دست‌ها است که بسیار کوتاه و کلفت و سیاهند و کاملاً به دست‌های دهقانی زمخت شبیه‌اند" (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۶۸).

صرف نظر از جزئیات این دیپلمات اسپانیایی درباره شاه ایران، میتوان توصیف پایانی فیگوئروا درباره اندام شاه به‌ویژه مواردی هم‌چون چهره و دستان آفتاب سوخته وی را منطبق با تلاش‌های مداوم و حضور او در مناطق جنگی شرق و غرب کشور برای رویارویی با ازبکان و عثمانی‌ها دانست.

فیگوئروا و شرح آداب دیپلماسی و ذکاوت سیاسی شاه ایران

الف: چگونگی استقبال از سفرا

مطابق اسناد موجود، فیگوئروا در دوازدهم اکتبر سال ۱۶۱۷ مطابق با ۲۰ شوال ۱۰۲۶ ه ق) به ساحل ایالت لار رسید و با استقبال درخور والی پادشاه ایران در این ایالت مواجه شد چنانکه والی دستور داده بود تا برای حمل بار و بنه و همراهانش چهارصد شتر در اختیارش بگذارند. این دستور، چه هنگام ورود به ایران و چه در زمان بازگشت، در همه شهرهای دیگر نیز به اجرا درمی‌آمد. البته این حسن استقبال و بدرقه از سیاحان و دیپلمات‌ها و سفرای خارجی تازگی نداشت و به‌قول فیگوئروا شاه ایران با همه سفیرانی که به دربار وی آمد و شد داشتند، به همین ترتیب رفتار می‌کرد. (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۴).

بر اساس گزارش فیگوئروا شاه‌عباس مدت‌ها به سفیر اسپانیا اجازه ملاقات نداد و بعد از سپری شدن زمانی دراز سرانجام وقتی که شاه در قزوین بسر می‌برد؛ زمینه‌های ملاقات او با شاه فراهم شد. شواهد حاکی از آن است

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

که در هنگام ورود سفیر و همراهانش به قزوین بر خلاف دیگر شهرها که بسیاری از مردم به استقبال آنها می‌شتافتند، در قزوین شاه بیرون آمدن مردم را برای استقبال از سفیر با تهدید به مرگ ممنوع کرده بود، در عوض در فاصله ربع فرسنگی شهر با گروه سواره نظام آراسته و بسیار چابک که در رأس آنها داوود خان، پسر الله‌وردی خان و برادر امام‌قلی خان سلطان شیراز حرکت می‌کرد، از او استقبال شد. داوود خان به فرمان شاه با چند شخصیت عالی‌مقام به استقبال سفیر آمده بود تا پس از ملاقات وی را تا اقامت‌گاهش همراهی کند. براساس گذارش این سفیر، بیشتر سواران لباس‌های زربفت و سیم‌بافت بر تن داشتند و قبضه شمشیرها و خنجرهایشان از طلای ناب مکلل به یاقوت و فیروزه و زمرد بود و پرهای کلاه‌شان را با منگوله‌های بسیار گران‌بها و زیبایی کار مسکو و تاتارستان زینت داده بودند. داوود خان بین افراد گروه ممتاز بود لباسی بسیار گران‌بها بر تن داشت و بیش از دیگران جواهر به خود آویخته بود (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۶۱).

از این گزارش چنین برمی‌آید که شاه ایران قصد داشت با این استقبال متفاوت شکوه و عظمت ایران را به رخ سفیر اسپانیا بکشد. این نشان می‌دهد که شاه می‌خواست افتخار درهم کوبیدن ازبکان و کامیابی‌های وی در جبهه غرب و از همه مهمتر اقتدار پویای ایرانیان را به سفیر کشوری که شاه قصد داشت به زودی با نمایندگان او در خلیج فارس (پرتغالی‌ها) رو به رو شود، نشان دهد. این به رخ کشی ماهرانه تنها در گرو نمایش قدرت و شاخص‌های آن یعنی ثروت ایرانیان در استقبال از سفیر نهفته بود.

تصویر زیرکی شاه ایران در پذیرفتن سفرا

بنا بر اظهارات فیگوئروا شاه حتی در نحوه پذیرفتن سفرا و فرایند ارتباط با آنها هم از زیرکی خاصی برخوردار بود. آنچه از گزارش او بر می‌آید شاه عباس به عمد سفیر عثمانی را که یک روز زودتر از سفیر اسپانیا به دربار رسیده بود اجازه ملاقات نداد، ظاهر امر چنین بود که میل داشت سفیر اسپانیا را مورد تفقد قرار دهد و موجبات شادی خاطر وی را فراهم نماید اما در حقیقت می‌خواست حسادت سفیر عثمانی را برانگیزاند و به رخ او بکشد که پادشاه اسپانیا تا آن درجه خواهان دوستی اوست که هدایایی چنان قابل اهمیت را که باشکوه و تشریفات از برابر وی گذشته است برایش فرستاده است (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۷۱).

فیگوئروا گزارشی دقیق از چکونی اعم از کم و کیف این هدایا ارائه می‌دهد و چگونگی تقدیم این هدایا به پادشاه را با جزئیات شرح می‌دهد. سفیر میل داشت که برای جلوگیری از سرگردانی در روز باریافتن، مهماندار همه هدایا را تحویل بگیرد و به حضور شاه گسیل دارد؛ اما مهماندار این پیشنهاد را نپذیرفت و متذکر شد که طبق رسم باید اشیاء و هدایای مزبور روز باریابی در جلو سفیر حرکت داده شود. حاملین هدایا که ۶۰۰ نفر بودند در یک نمایش عمومی آن‌ها را از میدان‌ها و خیابان‌های اصلی شهر عبور دادند. و به حضور شاه شرفیاب شدند. هر چند سفیر اسپانیا توانست با این هدایا دل پادشاه ایران را به دست آورد؛ اما شاه‌عباس تحت تأثیر این هدایا در پاسداری از منافع کشورش کوتاهی نکرد. آنطور که از فحوای کلام و گزارش فیگوئروا بر می‌آید هدف شاه‌عباس از به نمایش گذاشتن هدایای پادشاه اسپانیا این بود که به سفیر عثمانی که در این زمان در ایران بود نشان دهد پادشاه اسپانیا برای او و کشورش ارزش زیادی قائل است. البته شاه به سفیر چنین وانمود می‌کرد که قصد دارد همراه وی سفیری با هدایایی شایان توجه به اسپانیا بفرستد و اظهار تمایل کرده بود که سفیر وی را آگاه کند که چه چیزهایی در اسپانیا بهتر مورد قبول واقع می‌شود و می‌تواند نظر پادشاه اسپانیا را جلب نماید. سفیر با تشکر از عنایتی که شاه امید آن را می‌داد در پاسخ گفت که نهایت آرزوی اوست که وعده‌های شاه تحقق یابد و در مورد هدایا لازم نیست مهماندار جلیل القدرش - خود را از جهت کیفیت آنچه می‌خواهند بفرستند به زحمت اندازند زیرا هرچه فرستاده شود چون از جانب شاه ایران است مطبوع و مقبول خواهد بود و در حقیقت بالاترین هدیه حسن نیتی است که پادشاه متبوع وی از اعلی‌حضرت انتظار دارد (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۳۴۵).

هدایای پادشاه اسپانیا به روایت پیتر و دلا واله (Pietro Della Valle) (زاده ۱۵۸۶ - درگذشته ۱۶۵۲) نویسنده، شرق‌شناس و جهانگرد ایتالیایی که در آن زمان نزد شاه‌عباس به سر می‌برد عبارت بودند از سیصد بار شتر فلفل، ظرف‌های طلا، نقره، بلور و جواهر قیمتی؛ برای نمونه در جعبه‌ای شصت زنجیر گوناگون آراسته به زمرّد و الماس و انواع جواهر قرار داشت که شصت جوان آن را حمل می‌کردند. افزون بر این، ابزار و آلات جنگی و لباس‌های فاخر، حتی ابزار نجاری و آهنگری برای شاه‌عباس آورده بود، زیرا پادشاه اسپانیا می‌دانست

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

شاه عباس هنگام فراغت به این گونه کارها می‌پردازد. حاملین این هدایا بیشتر از پانصد نفر بودند (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۲۶۲-۲۶۳؛ دلاواله، ۱۳۴۸: ۳۱۰).

تصویر رفتار دیپلماتیک شاه ۵ ایران در حین مذاکرات سیاسی

بنا بر گزارش فیگوتروا با این که شاه‌عباس از مذاکرات قبلی سفیر عثمانی با وزیرانش آگاه بود، مدت زیادی با وی سخن گفت و در حین صحبت چندین بار قیافه عصبی و خشم‌آگین به خود گرفت (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۲۷۱). سفیر اسپانیا حتی خنده‌ها و شوخی‌های شاه را هم حيله گرانه توصیف می‌کند که نباید به آن‌ها مغرور شد (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۲۷۳). در حین صحبت با سفیر اسپانیا هم شاه‌عباس حاضر جواب بود و با نپذیرفتن منت سفیر اسپانیا که به زعم او شاه اسپانیا همواره با عثمانی درگیر است با دادن این پاسخ او را شرمند کرد: «عثمانی نه‌تنها وقتی به اسپانیا نمی‌گذارد بلکه به سفیر آن دولت در ایران نیز گفته است تاکنون از وجود دولتی به نام اسپانیا در دنیا بی‌خبر بوده است» (جوادی، ۱۳۵۶: ۶/۵۲).

سفیر اسپانیا به فراست دریافته بود سیاست‌ها و تکاپوهای نظامی شاه‌عباس مدت‌ها پیش از آمدن سفیر باعث کاهش اعتبار اسپانیا نزد ایرانیان شده بود. از جمله مهم‌ترین این فعالیت‌ها آزادسازی بحرین، بندر گمبرون بود. شکست پرتغالی‌ها در گمبرون برای آنها بسیار سنگین و ناگوار بود. دو سه سال پس از این فتح که فیگوتروا از نزدیک وضعیت آنجا را دیده و توصیف کرده است، موقعیت شاه اسپانیا را در اذهان ایرانیان، به‌ویژه از نظر شاه‌عباس بسیار ضعیف ارزیابی می‌کند، زیرا در هنگام گشایش گمبرون، پرتغالی‌ها به‌سختی شکست خوردند و تمام افرادشان را در آنجا از دست دادند (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۶۵).

شاه‌عباس با اتکاء بر رفتارهای دیپلماتیک با شگردهای ویژه‌ای که در مذاکرات سیاسی داشت سفیر اسپانیا را بازی می‌داد. مدتی او را دست به سر کرد (فیگوتروا، ۳۰۳، ۳۲۰) تا نتیجه جنگ ایران و عثمانی مشخص شود. پس از پایان جنگ، چون با عثمانی صلح کرد؛ نمی‌خواست تعهدی علیه این دولت بسپارد (جوادی، ۱۳۵۶: ۶/۵۲). در بیشتر دیدارهایی که بین شاه و سفیر اسپانیا صورت گرفت، شاه‌عباس از پرداختن به مطلب اصلی طفره می‌رفت و با وی از هر دری جز مسائل سیاسی سخن می‌گفت. براساس گزارش دولاواله سیاح ایتالیایی

معاصر شاه عباس در یکی از این دیدارها سفیر اسپانیا درباره‌ی تصرف بحرین و قلعه‌ی بندر گمبرون شکایت کرد، ولی شاه بی آنکه از تصرف گمبرون سخنی به میان آورد پاسخ داد که جزایر بحرین را ما از امیر هرموز که از گذشته‌ی دور تحت الحمایه و باج‌گزار ایران بوده است، گرفته‌ایم و این امر ارتباطی به پرتغالی‌ها که رعایای پادشاه اسپانیا هستند ندارد و دولت اسپانیا حقی بر جزایر بحرین ندارد. سپس سفیر را ترک کرد و تنها گذاشت (دلاواله، ۱۳۴۸: ۳۲۵).

در سفرنامه فیگوئروا هم سیاست سرسختی شاه در پس ندادن سرزمین‌هایی که اخیراً از پرتغالی‌ها گرفته بود بازتاب یافته است. سفیر هنگامی که در قزوین به حضور شاه عباس رسید این پادشاه استرداد بحرین را که به منزله دژ گمبرون بود و همچنین بازپس دادن قشم را کاملاً رد کرده بود و سفیر می‌دانست که سخن گفتن در این باره جز آنکه احترام و اعتبار شاه اسپانیا را بیش از پیش در دربار ایران دچار نقصان کند سودی نخواهد داشت. در همان زمان که فیگوئروا در ایران بود پادشاه اسپانیا فرستاده‌ای که فیگوئروا از او با عنوان برادر ملیکور یاد می‌کند با وعده و وعید نزد شاه ایران فرستاد، اما شاه به او وقت ملاقات نداد و به وسیله منشی حضور به وی پیغام داد که نیازی به انعقاد قرارداد ابریشم و اعزام نیروی دریایی از طرف پادشاه اسپانیا به دریای سرخ ندارد زیرا با عثمانی‌ها آشتی کرده است و قصد دارد همه محصول ابریشم کشورش را به حلب و قسطنطنیه بفرستد؛ و تأکید کرده بود که حتی یک وجب از زمین‌هایی را که تصرف کرده است، پس نخواهد داد (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۳۲۲، ۳۷۸؛ همچنین بنگرید به: دلاواله، ۱۳۴۸: ۴۳۶-۴۳۸). شاه عباس دریافته بود که دولت اسپانیا تنها می‌خواهد امتیازات بازرگانی به دست آورد (قائم مقامی، ۱۳۵۴: ۱۹۰) و با امیدهای واهی شاه ایران را به باز پس دادن سرزمین‌های تصرف شده راضی کند، از این رو با قاطعیت درخواست‌های پادشاه اسپانیا را نپذیرفت. با آنکه فیگوئروا به این نتیجه رسیده بود که شاه عباس در پس ندادن بحرین و گمبرون تصمیمی راسخ دارد، لیکن ناامیدانه رفتار نمی‌کند و دربار اسپانیا را برای رسیدن به هدف و رساندن پیام خود آگاه می‌کند و از راه‌های گوناگون برای رسیدن به اهدافش بویژه قانع کردن و شاید تغییر نظر شاه ایران بهره می‌گیرد. هنوز فیگوئروا در راه بازگشت بود و به هرموز نرسیده بود که فرمانده پرتغالی هرموز نامه‌ای را که از فیلیپ سوم

مجله مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

به‌تازگی رسیده‌بود برای او فرستاد. سفیر بر اساس جواب‌های رد مکرری که بدو داده شده بود، اطمینان داشت که شاه ایران بهیچ‌وجه بر آن نیست که آنچه را در قلمرو هرمز به‌دست آورده بازپس دهد با این حال سفیر با آنکه می‌دانست این کار بی‌هوده است برای اینکه کسانی را که هنوز چنین امیدهایی در سر می‌پرورانیدند از اشتباه درآورد تصمیم گرفت نامه پادشاه اسپانیا را همراه نامه‌ای از خود به دربار شاه‌عباس ارسال نماید. پادشاه اسپانیا در این نامه بار دیگر خواسته‌بود شاه ایران، بحرین و گمبرون را به پرتغالی‌ها واگذارد و از نیت حمله به قشم و هرموز صرف‌نظر کند (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۳۷۸). در ضمن فیلیپ اشاره کرده بود که اگر ایران با پرتغالی‌های مقیم هرموز راه دوستی نییاید، رشته‌ی دوستی خواهد گسست و در این صورت هرگاه پرتغالی‌ها اقدامی برخلاف دوستی کنند، دولت اسپانیا مسئول نخواهد بود. با شنیدن این مطلب آتش خشم شاه تندتر شد و چند بار به خدا و دین اسلام سوگند خورد که جزیره‌ی هرموز را با شمشیر از وجود پرتغالی‌ها پاک خواهد کرد و از روی خشم، نامه‌ی فیگوئروا را پاره کرد (فلسفی، ۱۳۶۹: ۴/۱۵۲۸-۱۵۳۲).

فیگوئروا پس از بررسی دقیق رویدادهای پیرامون شاه ایران و ملاقات با او و با درک درستی که از شخصیت شاه کسب کرده بود، می‌دانست با توجه به شرایط جدید نمی‌توان از راه تهدید او را وادار به پذیرش خواسته پادشاه اسپانیا کند. شاه‌عباس در این زمان از جنگ با عثمانی فراغت یافته بود و صلحی میان ایران و عثمانی برقرار شده بود، این درحالی بود که با کمپانی هند شرقی انگلیس نیز روابط حسنه برقرار کرده و مسأله‌ی تجارت ابریشم ایران را حل کرده بود، افزون بر اینکه خود را نیازمند کمک پادشاه اسپانیا نمی‌دید، از پافشاری او در تصرف دوباره‌ی بحرین و بندر گمبرون خشمگین بود و می‌خواست در این زمان که از سوی مرزهای شرقی و غربی آسوده‌خاطر شده بود با بازپس‌گیری جزیره‌ی هرموز، دست پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها را از آب‌های خلیج‌فارس کوتاه کند؛ اما دربار اسپانیا و مقامات پرتغالی هند و هرموز درک درستی از رفتارهای سیاسی شاه نداشتند.

سفیر در هرموز توصیه کرد به‌جای ساختن دژ در قشم و برانگیختن خشم شاه‌عباس، دژ هرموز محکم‌تر شود؛ اما فرمانده جدید پرتغالی که بعد از او به هرموز رسید چون خبر یافت که شاه ایران پاسخی ناخوشایند به

اعلی حضرت شاه اسپانیا داده است، شروع به ساختن دژ در قشم کرد. افزون بر آن به اعراب ناحیه لار و موغستان زیانهای رسانید و چند دهکده ساحلی و تعدادی زورق را نیز به آتش کشاند. این زیانها به هیچوجه از نیرو و قوای این ایالتها نکاست در عوض موجب تحریک شاه ایران شد. در حقیقت با این که شاه ایران در آرزوی تصرف هرمز بود، مطلقاً قصد نداشت که مناسبات خود را با دولت اسپانیا بر هم زند و تا وقتی که چند بار با حملاتی که پس از این گزارششان خواهد آمد، به تحریک او پرداختند، در لار و شیراز نه جنبشی دیده می شد و نه تدارک نیرویی برای آویز و پیکار با پرتغالی ها. بر این اساس اسپانیایی ها می توانستند بار دیگر برای همزیستی مسالمت آمیز با دولت ایران قدم بردارند، به خصوص که در همین زمان شاه عباس دو روحانی آگوستینی ساکن اصفهان را به هرمز فرستاد و به پرتغالی ها پیغام داد که وی صلح با پادشاه اسپانیا را دقیقاً پاس می دارد و در هیچ موردی از قول خود در این باره عدول نخواهد کرد و از آنان نیز خواست به همین شیوه با وی عمل کنند؛ اما پرتغالی ها با این پندار که شاه ایران از پیش شکست خورده و تقاضای صلح کرده است، به تاخت و تاز در سواحل ایران پرداختند و گستاخی را از حد گذرانیدند و ابلهانه، به گوا خیر دادند که شاه ایران به قدری بیمناک است که به آنها پیشنهاد صلح داده است (بنگرید به: فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۴۷۴-۴۷۵).

به نظر می رسد پرتغالی ها و اسپانیایی ها با رفتارهای تحریک آمیز خود دستاویزی لازم برای آزادسازی هرموز توسط شاه عباس فراهم آوردند. ان نکته از مراودات و مکاتبات و یادداشت های سفرای موجود در دربار شاه عباس بدرستی بازتاب یافته است.

بازتاب سیاست تمرکز قدرت در گزارش های سفیر اسپانیا

براساس مطالعات متعدد تاریخی دانسته است که سیاست داخلی شاه عباس تمرکز قدرت بود. محدود کردن قدرت قزلباشان در ایالات یکی از سیاست های شاه عباس بود که در سفرنامه فیگوئروا به نحوی بازتاب داشته است. او ضمن اشاره کلی به سرکوب سران یاغی قزلباش توسط شاه عباس به طور مشخص از حذف فرمانروایان

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

لار و نابودی حکومت خاندان ذوالقدر در ایالت فارس و واگذاری فارس به اللهوردی خان و سپس فرزندش امام‌قلی خان یاد می‌کند (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۹۵، ۱۲۵، ۱۴۴، ۱۵۵، ۱۵۶).

مورد دیگر مربوط به حاکمی به نام نورمحمدخان است که از شاه‌عباس در مقابل اتباع شورشی‌اش کمک خواست. شاه از سر دلسوزی قسمتی از ایالت یا قلمرو وسیع خوارزم را بدو واگذاشت؛ اما چون بعد از این دلسوزی نورمحمدخان به جای پاسداشت محبت شاه‌عباس، خود را مالک همه آن ناحیه دانست شاه به او حمله کرد و خود و زن و دو فرزندش را- بند برپا- به شیراز آورد و به زندان فرو انداخت. نور محمد خان و دو فرزندش کمی بعد در شیراز از دنیا رفتند و جز پسری که بعد از فوت پدر به دنیا آمد کسی از وی برجای نماند. شاه‌عباس نان بخور و نمیر و قوتی اندک، که آنهم هر لحظه در معرض قطع و بریدن بود به او و مادرش می‌داد تا زندگی بسیار حقیرانه و فقیرانه را بگذرانند (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۱۶۰-۱۶۱). سفیر این پسر را در شیراز دیده‌بود از این رو ماجرای او و خانواده‌اش را در سفرنامه‌اش آورده‌است. هرچند ماجرای نورمحمد خان در تاریخ عالم‌آرای عباسی هم به‌طور پراکنده و مطابق با روش سال‌نگاری اسکندر بیگ منشی آمده است؛ اما کلیت ماجرا همان است که فیگوتروا در سفرنامه‌اش آن را متذکر شده است. هرچند میان گزارش‌های او و اقوال اسکندربیک منشی تفاوت‌هایی وجود دارد اما تا حدود زیادی کلیات آن بهم شبیه‌اند. طبق گزارش اسکندر بیگ حمله شاه‌عباس به نورمحمد خان غافلگیرانه نبوده است. شاه بارها از او می‌خواهد به ملاقاتش بیاید اما او بنا بر صلاحدید برخی مشاوران هر بار ملاقات با شاه را رد می‌کند و در آخر که سپاهیان‌ش از او جدا می‌شوند به ملاقات با شاه رضایت می‌دهد به‌خاطر همین شاه زندگی او و خانواده‌اش را نمی‌گیرد و تبعید به سرزمینی دور از ماوراءالنهر را برای آنها رقم می‌زند. فیگوتروا مرگ نورمحمدخان را کمی بعد از تبعید به شیراز می‌داند این در حالی است که طبق روایت اسکندر بیگ، بین تبعید او در سال ۱۰۰۹ ق تا سال مرگ او در سال ۱۰۲۱ ق، یازده سال فاصله بود (برای آگاهی بیشتر بنگرید به: منشی، ۱۳۷۷: ۲/ ۷۲۷-۷۲۸، ۹۴۹-۹۵۱، ۹۶۹-۹۷۵). به هر روی تعریف جزئیات این ماجرا یکی از نشانه‌هایی است که حس کنجکاوی و ریزبینی سفیر را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد او از ماجراهای مرتبط با دربار مطلع بوده است.

بازتاب روحیه تساهل و تسامح مذهبی در گزارش های فیگوئروا

براساس اقوال و شواهد تاریخی شاه‌عباس با آنکه خود را به اسلام شیعی علاقمند و متلزم نشان می‌داد و خود را «کلب آستان علی» می‌نامید، نسبت به دیگر ادیان رفتار آزادمنشانه ای داشت و اجازه فعالیت مذهبی و ساخت بناهای مذهبی را به آن‌ها می‌داد. به نوشته فیگوئروا، شمارش خارجیانی که در اصفهان بودند غیرممکن بود (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۰۸). شاه‌عباس در جواب نامه فیگوئروا که از توجه شاه به انگلیسی‌ها شکایت کرده بود، اظهار می‌دارد: «راه ایران بر همه کس باز است و از هر کشوری مردم به این سرزمین سفر می‌کنند. من با آنکه با دولت عثمانی می‌جنگم راه ایران را بر بازرگانان ترک نمی‌بندم» (فلسفی، ۱۳۶۹: ۴/۱۵۳۵).^۳ طبق گزارش فیگوئروا شاه بدون اینکه تفاوتی بین فرقه‌های گوناگون مسیحی قائل شود، به آن‌ها اجازه فعالیت و تأسیس کلیسا در ایران را می‌داد (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۱۹-۲۲۰).

برخلاف اواخر عصر صفوی و دوره پیشا شاه‌عباس در عهد شاه‌عباس اول بنا بر روایت فیگوئروا غیرمسلمانان خارجی اجازه داشتند وارد مساجد شوند و در مراسم شرکت کنند. سفیر در آغاز از ترس اعتراض مسلمانان ورود به مسجد و توقف در کوچه مجاور مسجد را برای همراهانش ممنوع کرده بود؛

اما متولی مسجد و طلبه‌ها و حتی خود ملایان می‌آمدند و از سفیر و همراهان دعوت می‌کردند که به مسجد بروند، یکی از جهت آنکه معتقد بودند سخنان حزن‌آور آن‌ها در دل ما اثر خواهد کرد و دیگر آنکه شیعیان به قدر اهل تسنن که مطلقاً به مسیحیان اجازه ورود به مساجد را نمی‌دهند، متعصب نیستند. به طوری که همه خدمه سفیر با رضایت کامل طرفین به مسجد می‌رفتند و تمامی مدت وعظ و خطابه را در مسجد می‌ماندند (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۳۱۰-۳۱۱).

گزارش فیگوئروا از رفتار تساهل و تسامح آمیز شاه‌عباس دوره فرمانروایی‌اش، از سوی سایرین هم تأیید شده‌است. رفتار او و مردم ایران با بازرگانان بیگانه همانند هم‌وطنان خود بود (لکه‌هارت، ۱۳۴۶: ۵۰۴). ایرانیان برخلاف گذشته، از هم سفره شدن با آنها ابایی نداشتند (دریابل، ۱۳۵۱: ۶۳). همین رفتارها سبب شد تا مردمانی

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

از تمام کشورهای اروپا روانه‌ی اصفهان، پایتخت ایران شوند (کمپفر، ۱۳۶۳: ۱۱، مقدمه‌ی وال‌تر هینتس) و به‌قول فیگوئروا خارجیانی که در پایتخت ایران بودند بی‌شمار شوند و بازرگانی در ایران رونق یابد.

بازتاب استراتژی جنگی شاه‌عباس در گزارش‌های سفیر اسپانیا

بر خلاف این تصور که قوای نظامی شاه‌عباس با قدرت رزمی خود بر عثمانی پیروز شدند، روایت فیگوئروا از رویارویی شاه‌عباس با عثمانی نشان‌می‌دهد زیرکی و شیوه رویارویی شاه‌عباس با عثمانی‌ها به کامیابی او کمک کرده است. با آنکه پژوهشگران به‌کارگیری تاکتیک کهن **جنگ و گریز و زمین سوخته** را به شاه تهماسب اول نسبت می‌دهند و در مورد شاه‌عباس این شیوه برجسته نیست اما روایت فیگوئروا مؤید این است که شاه‌عباس هم از این شیوه استفاده کرده و به زبان خودش چگونگی به‌کارگیری این شیوه را در برابر عثمانی‌ها بیان کرده است.

فیگوئروا ضمن بیان شهامت و جسارت شاه‌عباس در دفاع از تشیع در مقابل عثمانی روش جنگی او را به تفصیل بیان می‌کند (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۱۲۵). بنا بر روایت فیگوئروا شاه‌عباس در امور نظامی اگر لازم می‌شد تن به هر حقارتی می‌داد:

سپاهیان می‌دانستند که وی هیچ‌گاه خود را با دشمن در یک جنگ تمام‌عیار درگیر نخواهد کرد و این بیم هنگامی آشکار شد که خود شاه اقرار کرد در وضعی نیست که بتواند با دشمن روبه‌رو شود و قصدش این است که مسیر لشکر عثمانی را چنان ویران سازد که قدرت زیست از آن‌ها سلب گردد و بر اثر نیافتن علیق و آذوقه ناچار به بازگشت شوند (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۹۴-۲۹۵).

از این گذشته، شاهان ایران بعد از شکست شاه اسماعیل از سلطان سلیم در دشت چالدران، نزدیک خوی، هیچ‌گاه نخواسته‌اند خود را با عثمانی‌ها در یک جنگ تمام‌عیار درگیر کنند؛ و حقیقت این است که سپاه ایران هیچ‌گاه نمی‌تواند با نیروی نظامی عثمانی که بسیار نیرومندتر است، برابر شود. با آنکه شاهان صفویه، یعنی جانشینان شاه اسماعیل و به‌خصوص شاه‌عباس، پادشاه فعلی سپاه خویش را نظم و نسقی داده‌اند و با استفاده از توپ‌چیان اروپایی و به‌خصوص پرتغالی در جنگ‌ها توپ به کار می‌برند، هیچ‌گاه خود را به داشتن پیاده نظام

و آتشبار عادت نداده‌اند زیرا این گونه سلاح‌ها نیروهای آن‌ها را از سرعت در عقب‌نشینی که اساسی‌ترین شگرد آن‌ها در جنگ است بازمی‌دارد. شاه‌عباس حتی از دادن پول به فرمانده دشمن به‌طور مخفیانه برای اینکه نتیجه جنگ را به سود خود تمام کند، ابایی نداشت (بنگرید به فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۹۶-۳۰۴).

با این حال در بخشی از گزارش ملاقات فیگوئروا با شاه‌عباس علاقه شاه به سلاح‌های جدید منعکس شده‌است (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۶۷).

نتایج پژوهش

گزارش فیگوئروا راجع به ویژگی‌های شخصیت سیاسی شاه‌عباس اول مؤید این است که دستاوردهای دوره شاه‌عباس تا حدود زیادی از ویژگی‌های منحصر بفرد او ناشی می‌شود. مطالعات نشا داد فیگوئروا به‌عنوان سفیر دولت اسپانیا فردی نکته‌سنج و ریز بین بود که سفرنامه‌اش حاصل مشاهدات و مطالعات او درباره ایران است. بی‌تردید مورخین و محققین بخشی از شناخت خود راجع به شاه‌عباس اول را مدیون توصیفات و گزارش‌های دقیق او هستند.

فیگوئروا ضمن توصیف دقیق ویژگی‌های ظاهری شاه نظیر پوشش، لباس، کلاه و اندام او به‌طور مفصل‌تر در جای جای سفرنامه‌اش به شخصیت سیاسی شاه‌عباس اشاره کرده است به‌طوری که می‌توان از طریق این داده‌ها به ساحت‌های گوناگونی از رفتار، گفتار و اندیشه سیاسی، سلايق و ظرایف منش او پی برد. از همان آغاز ورود سفیر به ایران نحوه پذیرایی از او و قرار دادن امکانات لازم در اختیار او و همراهانش به دستور شاه حکایت از آداب دیپلماسی ویژه‌ای داشت که شاه ایران آن را با نحوه استقبال از سفیر و به‌کارگیری شیوه‌ای خاص در نمایش هدایای سفیر قبل از باریابی به محضر شاه کامل کرد. مطالعات نشان داد در هنگام ملاقات با سفیر ایجاد جو صمیمی، خطاب کردن پادشاه اسپانیا با عنوان برادر و در عین حال، حاضر جوابی شاه و دفاع او از منافع ایران و گوشزد کردن کم‌کاری‌های طرف مقابل از مهارت‌های شاه‌عباس در انجام مذاکرات به‌شمار می‌رفت که فیگوئروا از آن‌ها غافل نبود و پر شماری از آنها را متذکر شده است.

مجمه مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

بررسی ها نشان داد سفیر اسپانیا با حساسیت دیپلماتیک در زمینه سیاست داخلی شاه عباس به تکاپوهای وی در جهت مطیع کردن حاکمان که پیشتر خود را مستقل می‌پنداشتند و چندان اعتباری برای حکومت مرکزی قائل نبودند، می‌پردازد. او گزارش های متعددی درباره حاکمان لار و خاندان ذوالقدر که در فارس در زمره این حاکمان بودند ارائه می دهد و درباره سیاست شاه و تصمیم او پس از برانداختن حاکمان نافرمان و گماشتن حاکمان جدید که به شاه وفادار بودند، گزارش هایی ارائه می دهد اظهارات او نشان می دهد که شاه عباس به عنوان فرمانروایی قدرت مند و مقتدر توانست سیاست های خود را در مناطق جنوبی بویژه خلیج فارس اجرایی کند. مطابق اظهارات فیگوئروا سیاست دیگر شاه که منجر به رونق بازرگانی و گشایش اقتصادی در کشور شد، تساهل و تسامح عقیدتی و مذهبی بود. مطابق گزارش و مشاهدات سفیر اسپانیا شاه با آنکه خود را شیعه و مرید حضرت علی (ع) می‌دانست با دگردینان رفتاری مسالمت آمیز داشت و شرایط و امکانات لازم را برای تردد و اقامت آن ها در ایران فراهم می کرد از این رو تجار و روحانیون از ملل مختلف در پایتخت فراوان بودند و ممنوعیتی در حضور و مراودات با ایرانیان نداشتند.

مطالعات نشان داد مورد دیگر که بی ارتباط با مواضع سیاسی شاه عباس نیست و به مثابه ابزاری برای سیاست های او به شمار می رفت، استراتژی و تاکتیک های جنگی شاه بود. در گزارش فیگوئروا شاه عباس با آنکه ارتش ایران را به سلاح های جدید مجهز کرده بود از روش های پیشینیان نظیر شیوه زمین سوخته و تاکتیک جنگ و گریز و حملات و عقب نشینی های برق آسا به خوبی بهره می برد. از نظر او نتیجه مهم بود. هر روشی را به کار می گرفت تا بتواند از حریفی هم چون عثمانی که نیروهای نظامی بیشتری در اختیار داشت، امتیاز بگیرد.

پی نوشت ها

1. Don García de Silva Figueroa
2. Feria

۳. این مطلب را فلسفی از «مجموعه مراسلات شاه‌عباس در کتابخانه ملی شهر ناپل» نقل کرده است. پرواضح است که در ایران گسترده‌ترین پژوهش درباره‌ی شاه‌عباس به‌وسیله‌ی مرحوم فلسفی در دهه ۱۳۳۰ ش نگاشته شده‌است.

منابع و مطالعات

- بلان، لوسین لویی (۱۳۷۵)، *زندگی شاه‌عباس*، ترجمه ولی‌الله شادان، تهران: اساطیر.
- جوادی، حسن (۱۳۵۶)، «سفرنامه‌ی پرتغالی و اسپانیولی درباره‌ی ایران در دوره‌ی صفویه»، کتاب‌القبای، تهران: امیرکبیر.
- دریابل، ژرژ تکتاندر فن (۱۳۵۱)، *ایتر پرسیکوم (گزارش سفارت به دربار شاه‌عباس اول*، ترجمه محمود تفضلی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- دلاواله، پیتر (۱۳۴۸)، *سفرنامه پیتر دلاواله*، ترجمه شعاع‌الدین شفا، تهران: علمی فرهنگی.
- ذهابی، مجتبی؛ الهیاری، فریدون؛ کجباف، علی‌اکبر (۱۳۹۸)، «تبیین تاریخی و نقد نحوه بازنمایی چگونگی اعمال قدرت سیاسی حاکمیت صفوی در سفرنامه‌های اروپاییان»، *پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، شماره ۲۵: ۸۷-۶۹
- ذهابی، مجتبی؛ الهیاری، فریدون؛ کجباف، علی‌اکبر (۱۴۰۰)، «شرفیابی سفیران و پیوند آن بر مسئله اقتدارگرایی و اعمال قدرت شاه بر اساس روایت سفرنامه‌نویسان دوره شاه‌عباس (اول)»، *فصلنامه علمی تاریخ ایران و اسلام*، شماره ۵۲: ۵۷-۸۰.
- سیوری، را جرز (۱۳۷۴)، *ایران عصر صفوی*، ترجمه کامبیز عزیزی، تهران: نشر مرکز.
- فلسفی، نصرالله (۱۳۶۹)، *زندگانی شاه‌عباس اول*، تهران: علمی.
- فیگوئروا، گارسیا دسیلوا (۱۳۶۳)، *سفرنامه دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا*، ترجمه غلامرضا سمیعی، تهران: نشر نو.
- قائم‌مقامی، جهانگیر (۱۳۵۴)، *مسأله هرموز در روابط ایران و پرتغال (اسناد فارسی، عربی و ترکی در آرشیو ملی پرتغال درباره‌ی هرموز و خلیج فارس)*، تهران: بی‌نا.

مجله مطالعات ایرانی اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۲- تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۳۰-۵۲.

- کمپفر، انگلبرت (۱۳۶۳)، سفرنامه‌ی کمپفر به ایران، ترجمه کیکاووس جهاننداری، تهران: خوارزمی.
- کوئین، شعله (۱۴۰۱)، شاه‌عباس (پادشاهی که ایران را از نوساخت)، ترجمه مانی صالحی علامه، تهران: نامک.
- منشی، اسکندر بیگ (۱۳۷۷)، تاریخ عالم‌آرای عباسی، ج ۲، تصحیح محمداسماعیل رضوانی، تهران: دنیای کتاب.
- لکه‌پارت، لارنس (۱۳۶۴)، «ایران در نظر مردم مغرب‌زمین»، ترجمه عیسی صدیق، در کتاب: میراث ایران (مجموعه مقالات به قلم سیزده تن از خاورشناسان)، زیر نظر ا. ج. آبروی، ترجمه احمد بیرشک... [و دیگران]، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.